

національного університету ім. Лесі Українки. Серія: Географічні науки. 2010. Вип. 15. С. 4–14.

5. Озеро Світязь: сучасний природно-господарський стан і проблеми / за ред. Я.О. Мольчака. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2008. 336 с.

УДК 639.2.03

DOI <https://doi.org/10.32851/2226-0099.2021.118.45>

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНО ОРІЄНТОВАНИХ ВИДІВ ТУРИЗМУ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Нагасва С.П. – к. геогр. н.,

доцент кафедри екології та охорони довкілля,

Одеський державний екологічний університет

Демчук Д.В. – магістр II курсу природоохоронного факультету,

Одеський державний екологічний університет

Дослідження та оцінка природно-рекреаційних, історико-культурних, курортно-санаторних ресурсів, об'єктів інфраструктури має важливе значення для формування та розвитку екологічно-орієнтованих видів туризму в Тернопільській області: екологічного, сільського, культурного, лікувально-оздоровчого. Це є найважливішим механізмом управління сталим розвитком туризму, контролю за соціальними, екологічними та економічними наслідками туристичної діяльності.

Природні рекреаційні ресурси області загалом сприятливі для відпочинку населення і представлені кліматичними, ландшафтними, бальнеологічними та ресурсами поверхневих і підземних вод. До складу природно-заповідного фонду Тернопільської області входить 639 природних об'єктів і комплексів загальною площею 13536,3599 га. При площі Тернопільської області у 13,8 тис. кв. км показник заповідності складає 8,92%, що є вище середнього значення по Україні.

Стійкі природні об'єкти і комплекси Тернопільської області (площею понад 50 га) відіграють значну роль у загальній площі природно-заповідних територій. Доля дрібних ділянок, що не мають екологічної стабільності, незначна.

Історико-культурні ресурси Тернопільської області характеризуються великою різноманітністю і включають 426 археологічних та 1673 історичних об'єктів, середньовічні фортифікаційні споруди і печерні міста, культурні об'єкти, 164 пам'ятки мистецтва, 1315 зразків архітектури та містобудування.

Курортно-рекреаційні ресурси Тернопільщини представлені бальнеологічними ресурсами (мінеральні води), грязями (торфові лікувальні грязі), кліматичними, біотичними, ландшафтними ресурсами. В області функціонують 18 санаторно-курортних закладів і приміщень для відпочинку (0,6% усіх санаторно-курортних закладів в Україні): 10 санаторіїв (у тому числі 5 – дитячих), 5 санаторіїв-профілакторіїв і 3 бази відпочинку.

При комплексній оцінці рекреаційно-туристичного потенціалу регіону згідно методики В. Мацоли враховуються такі параметри: 1) естетичні якості території (визначаються пейзажністю, екзотичністю, унікальністю та контрастністю); 2) запаси мінеральних вод; 3) ліси (береться до уваги лісистість території); 4) кліматичні умови (враховується тільки температурний режим); 5) водоймища (враховується можливість їх використання для різних видів туризму, а також кількість); 6) рекреаційне навантаження (відображає рельєф території). Оскільки за трибальною шкалою методики значення коефіцієнту рекреаційної цінності ($K_p = 1,7$) близьке до 2 балів, то умови для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності на території Тернопільської області є посередніми.

Ключові слова: туристично-рекреаційний потенціал, природно-заповідний фонд, екологічний туризм, історико-культурні ресурси, лікувально-оздоровчий туризм.

Nahaieva S.P., Demchuk D.V. Comprehensive assessment of tourist and recreational potential as a basis for the development of ecologically oriented types of tourism in Ternopil region

Research and evaluation of natural and recreational, historical and cultural, resort and sanatorium resources, infrastructure facilities is of great importance for the formation and development of ecologically oriented types of tourism in the Ternopil region: ecological, rural, cultural, health and wellness. This is the most important mechanism for managing steady tourism development, management of social, environmental and economic consequences of tourism.

Natural recreational resources of the region as a whole are favorable for recreation of the population and are represented by climatic, landscape, balneological and surface and groundwater resources. The nature reserve fund of Ternopil region includes 639 natural objects and complexes with a total area of 13536,3599 hectares. With the area of Ternopil region being 13,8 thousand square km, the reserve is 8,92%, which is higher than the average value in Ukraine.

Sustainable natural objects and complexes of Ternopil region (area of more than 50 hectares) play a significant role in the total area of nature reserves. The share of small areas without ecological stability is insignificant.

Historical and cultural resources of Ternopil region are very diverse and include 426 archaeological and 1673 historical sites, medieval fortifications and cave towns, religious sites, 164 monuments of art, 1315 architecture and urban planning.

Resort and recreational resources of Ternopil region are represented by balneological resources (mineral waters), mud (peat therapeutic mud), climatic, biotic, landscape resources. There are 18 sanatoriums and recreation facilities in the region (0,6% of all sanatoriums and resorts in Ukraine): 10 sanatoriums (including 5 for children), 5 sanatoriums and 3 recreation centers.

When comprehensively assessing the recreational and tourist potential of the region in accordance with the methods of V. Matzoli, the following parameters are taken into account: 1) aesthetic qualities of the territory (determined by landscape, exoticism, uniqueness and contrast); mineral water reserves; forests (the forest cover of the territory is taken into account); climatic conditions (only the temperature regime is taken into account); reservoirs (taking into account the possibility of their use for different types of tourism, as well as the number); 2) recreational loading (reflects the relief of territories). Since the value of the coefficient of recreational value ($Kr = 1,7$) is close to 2 points on the 3-point scale of the methodology, the conditions for the development of recreational and tourist activities in the Ternopil region are satisfactory.

Key words: *tourist and recreational potential, nature reserve fund, ecological tourism, historical and cultural resources, medical and health tourism.*

Постановка проблеми. Сучасний розвиток туризму, його перетворення на суспільно-значимий соціально-економічний лад зумовлює особливу актуальність проблем ефективної організації туристичної діяльності.

Постановка завдання. Забезпеченість природно-рекреаційними, історико-культурними, курортно-санаторними ресурсами, об'єктами інфраструктури складає основу для формування та розвитку екологічно-орієнтованих видів туризму в Тернопільській області: екологічного, сільського, культурного, лікувально-оздоровчого. Загалом оцінка туристично-рекреаційних ресурсів області є найважливішим механізмом управління сталим розвитком туризму, контролю за соціальними, екологічними та економічними наслідками туристичної діяльності, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туристично-рекреаційний потенціал Тернопільщини має свої регіональні особливості. Тернопільська область займає вигідне географічне положення, характеризується сприятливими природними умовами: кліматичними, різноманітністю ландшафтних територій, багатством рослинного і тваринного світу, мінеральних вод, родючих чорноземів, широкою мережею річок.

До складу природно-заповідного фонду входять природні об'єкти і комплекси, які мають цінність для збереження біорізноманіття та природних середовищ існування, особливе значення для мігруючих видів тварин; вивчення природних

процесів; відновлення екологічної рівноваги; екологічної освіти населення; розвитку екологічного туризму.

Основа природно-заповідного фонду Тернопільської області становлять об'єкти таких категорій: природний заповідник, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища зі збереженням природних угруповань та ландшафтів.

У таблиці 1 представлена структура природно-заповідного фонду Тернопільської області станом на 01.01.2021 [1, с. 55].

Таблиця 1

Структура природно-заповідного фонду Тернопільської області

№	Категорія охоронних об'єктів	Кількість	Площа, га
1.	Природні заповідники	1	9516,7
2.	Національні природні парки	2	18681,48
3.	Регіональні ландшафтні парки	3	42997,0
4.	Заказники	133	62031,8699
5.	Заповідні урочища	5	492,2
6.	Пам'ятки природи	467	1343,9132
7.	Ботанічні сади	3	232,86
8.	Дендрологічні парки	9	109,70
9.	Зоологічні парки	1	10,0
10.	Пам'ятки садово-паркового мистецтва	15	120,6368
	Всього	639	13536,3599

Таким чином, до складу природно-заповідного фонду Тернопільської області входить 639 природних об'єктів і комплексів загальною площею 13536,3599 га. При площі області у 13,8 тис. кв. км показник заповідності складає 8,92%, що є вище середнього значення по Україні. Найбільшу площу займають 133 заказники – 62031,8699 га. Розподіл природних об'єктів і комплексів по території відносно рівномірний.

Найбільшу популярність серед туристів мають національні природні парки «Дністровський каньйон» (площею 10829 га) і «Кременецькі гори» (площею 691 га), а також природний заповідник «Медобори» (площею 10521 га). Вони забезпечують збереження цінних природних комплексів, створюють умови для екологічного туризму і відпочинку, проведення наукових досліджень, пропаганди екологічних знань.

Розраховано індекс інсуляризованості (розчленованості) (I), запропонований Ю.М. Грищенко [2, с. 8] за такою формулою:

$$I = (S_1/S + N_1/N)/2, \quad (1)$$

де S_1 – площа відносно нестійких природно-заповідних територій (з площею менше 50 га);

S – загальна площа природно-заповідного фонду певної території;

N_1 – кількість нестійких природно-заповідних територій;

N – загальна кількість природно-заповідних об'єктів у цьому регіоні.

У результаті виконаних досліджень було встановлено, що ступінь розчленованості (інсуляризованості) природно-заповідних територій (I) дорівнює 0,48. Таким чином, стійкі природні об'єкти і комплекси Тернопільської області відіграють значну роль у загальній площі природно-заповідних територій. Доля дрібних

ділянок, що не мають екологічної стабільності і відіграють малу роль у збереженні генофонду, є незначною.

Історико-культурні ресурси Тернопільської області характеризуються великою різноманітністю і включають археологічні та історичні об'єкти, середньовічні фортифікаційні споруди і печерні міста, культові об'єкти, палацові ансамблі, місця історичних подій, а також специфічні особливості культури і побуту українців та інших народів, які населяють територію краю (таблиця 2).

Таблиця 2

Пам'ятки історії та культури

Назва	Кількість	Занесені до пам'яток національного значення	%, до загальної кількості
Історичні	1673	1	47
Археологічні	426	6	12
Мистецтва	164	0	5
Архітектури та містобудування	1315	180	36
Разом	3578	187	100

Усі ці історико-культурні аспекти створюють надзвичайний колорит Тернопільщини. Особливої туристичної привабливості цій території надають об'єкти історико-культурної спадщини, які включають у себе значну кількість сакральних пам'яток, замків і фортець, музеїв, цінних в архітектурному плані громадських споруд.

Головними природними лікувальними ресурсами є мінеральні води. Виділяються 4 їх типи: без специфічних компонентів і властивостей, сульфідні води, води з підвищеним вмістом органічних речовин і розсоли.

На території Тернопільщини курортно-рекреаційні ресурси представлені бальнеологічними ресурсами (мінеральні води), грязями (торфові лікувальні грязі), кліматичними, біотичними, ландшафтними ресурсами. Впродовж останніх років значна увагу приділяється фітотерапії та ландшафтотерапії.

В області функціонують 18 санаторно-курортних закладів і закладів відпочинку (0,6% від усіх санаторно-курортних закладів в Україні): 10 санаторіїв (у тому 5 – дитячих), 5 санаторіїв-профілакторіїв і 3 бази (та інші інституції) відпочинку. Серед санаторно-курортних закладів лідерами за кількістю осіб, які в них відпочивають, є санаторій «Медобори» в с. Конопківка Тербовлянського району – понад 3000 оздоровлених (19,9% від загальної кількості оздоровлених по області), санаторій «Веселка» в с. Петриків Тернопільського району (13,6%), санаторій «Барвінок» у с. Мшанець Зборівського району (13,2%) [3, с. 111–113].

Готельна сфера області демонструє стійкі темпи росту. В області діють 63 готелі, мотелі і кемпінги на 2100 місць, 22 оздоровчі заклади (бази відпочинку, табори, санаторії), 5 санаторіїв на 1100 місць. На Тернопільщині нараховується більше сотні об'єктів спелеології. До послуг туристів-спелеологів печери «Млинки», «Озерна», «Уринь», «Оптимістична». Остання – найбільша за розмірами печера в Європі, найбільша у світі серед гіпсових печер і друга – серед вапнякових із сумарною протяжністю 214 км. Для масового туризму пристосована печера «Кришталева», яку називають підземною перлиною Поділля. Довжина її електрифікованого туристичного маршруту складає 2800 метрів. Близько 15% від загальної площі області мають рекреаційне значення [4, с. 41].

Згідно методики комплексної оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу регіону В. Мацоли [5, с. 259], при оцінці природних рекреаційних ресурсів враховуються такі параметри: 1) естетичні якості території (визначаються пейзажністю, екзотичністю, унікальністю та контрастністю); 2) запаси мінеральних вод; 3) ліси (береться до уваги лісистість території); 4) кліматичні умови (враховується тільки температурний режим); 5) водоймища (враховується можливість їх використання для різних видів туризму, а також кількість); 6) рекреаційне навантаження (відображає рельєф території).

За отриманим числовим значенням коефіцієнта рекреаційної цінності за трибальною шкалою встановлюються відповідні умови для розвитку рекреаційної діяльності: 3 бали – найбільш сприятливі умови для розвитку рекреаційної діяльності; 2 бали – посередні; 1 бал – несприятливі.

Таблиця 3

**Вихідні дані для оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів
Тернопільської області за 2019 рік**

Показник	2019 рік
Тривалість комфортного для відпочинку періоду, днів	107
Загальна чисельність населення області, осіб	1051259
Загальна площа території області, S, км ²	13,8 тис.
Кількість історико-культурних об'єктів, K _і , одиниць	6724
Довжина залізничного полотна та території області, L _з , км	777,3
Довжина автошляхів та території області, L _{ав} , км	5000,1
Кількість санаторно-курортних закладів, K _с , одиниць	8

Естетичні якості території Тернопільщини характеризуються найбільш сприятливими умовами для розвитку рекреаційної діяльності (3 бали), оскільки території регіону властиві пейзажні ландшафти, висока міра екзотичності та унікальності, контрастність.

Для оцінки мінеральних вод за вимогами методики відносимо сумарні запаси підземних мінеральних вод 5,41 тис. м³/добу до загальної площі території дослідження 13800 км²:

$$O_m = 5410 \text{ (м}^3\text{/добу)} / 13800 \text{ (км}^2\text{)} = 0,39 \text{ м}^3\text{/доба/км}^2$$

Отриманий показник відповідає 1 балу, тобто умови є посередніми.

Лісистість території області становить 13,3%, умови несприятливі (1 бал).

Оцінка кліматичних умов базується на врахуванні показника тривалості комфортного для відпочинку періоду року у днях за офіційними даними [2]. Середня тривалість літнього періоду становить в області 107°днів, а період із температурою понад 10 °С – близько 200 днів. Оскільки тривалість цього періоду не перевищує 110 днів, то умови є посередніми (2 бали).

Стан та якість поверхневих вод у межах області не є найкращими, тому оцінюємо водоймища як придатні для плавання, сплаву на байдарках і каное. Це відповідає 2 балам і кваліфікується як посередній стан.

За результатами оцінки рекреаційного навантаження умови для розвитку рекреаційної діяльності є посередніми, тому що на території дослідження переважають горбисті, височинні місцевості (2 бали).

Для визначення історико-культурного потенціалу знаходимо долю від загальної кількості історико-культурних об'єктів області, які функціонують на території площею 100 км². Розрахуємо насиченість території історико-культурними об'єктами за такою формулою:

$$O_i = 6724 (\text{об.}) / 138 (100 \text{ км}^2) = 48,7 \text{ об'єктів} / 100 \text{ км}^2$$

За значенням цього показника історико-культурний потенціал області характеризується 3 балами та найбільш сприятливими умовами.

Оцінка транспортної доступності базується на врахуванні довжини залізничного полотна та автошляхів у межах території дослідження. Тернопільська область має розгалужену мережу залізничних (777,3 км) та автомобільних шляхів загальнодержавного і місцевого значення - *Забезпеченість санаторно-курортними закладами* території на 100 км² становить:

$$O_c = 8 (\text{од.}) / 138 (100 \text{ км}^2) = 0,05 \text{ од.} / 100 \text{ км}^2$$

Забезпеченість санаторно-курортними закладами Тернопільської області відповідає 1 балу та кваліфікуються як *несприятлива*.

Таким чином, інтегральна оцінка потенціалу території за всіма показниками для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності складає 17 балів.

Коефіцієнт рекреаційної цінності території Тернопільської області для розвитку туристично-рекреаційної діяльності дорівнює:

$$K_p = 17 \text{ балів} / 10 \text{ балів} = 1,7$$

Оскільки за трибальною шкалою методики значення коефіцієнту рекреаційної цінності ($K_p = 1,7$) близьке до 2 балів, то *умови для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності на території Тернопільської області є посередніми*.

Висновки і пропозиції. Тернопільська область має потужний історико-культурний потенціал, який у поєднанні з природними та рекреаційними ресурсами створює великі перспективи для розвитку різних сфер еко-туристичної діяльності. Нині туристично-рекреаційний потенціал використовується не досить повно для розвитку екологічно-орієнтованих видів туризму.

Особливу увагу слід приділити розширенню мережі санаторно-курортних закладів. Рекреаційні заклади області здатні задовольнити попит населення області та приїжджих рекреантів більшим об'ємом рекреаційних послуг. Це сприятиме подальшому розвитку оздоровчо-лікувального туризму.

Загалом регіон має сприятливі соціально-економічні передумови для перетворення туристичної сфери діяльності на одну із провідних галузей у господарстві області. Доцільно було б зосередити увагу на реалізації наявних можливостей для розвитку інших видів туризму: етнотуризму, ділового, наукового, активізувати розвиток транскордонного співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мережа природно-заповідного фонду Тернопільської області. Тернопільська обласна державна адміністрація. *Управління екології та природних ресурсів*. Тернопіль, 2020. С. 55.
2. Оцінка значущості мережі природно-заповідного фонду за методикою Ю.М. Грищенко, 2001. 8 с.
3. Минеральные лечебные столовые воды Украины. Справочник / Под ред. Бабова К.Д. Коломия : Видавничо-поліграфічне товариство «Вік», 1998.
4. Туристична та санаторно-курортна галузь області / Тернопільська обласна державна адміністрація.
5. Мацола В. Рекреаційно-туристичний комплекс України. Львів : ІРД НАН України, 1997. 259 с.